

**MEDAILONY, NEKROLOGY, VZPOMÍNKOVÉ TEXTY
(PSANÉ TŘEMI JUBILANTY A O TŘECH JUBILANTECH)***

JANA HOFFMANNOVÁ

ABSTRACT**Biographical portraits, obituaries and commemorative texts
(written by and about the three honoured people)**

A significant element of the “memory of the discipline” consists of shorter texts written on the occasion of a life milestone or the death of important personalities, above all biographical portraits, obituaries and commemorative texts – that is, genres of scholarly discourse which are typically placed in journals in the sections with titles such as “Notices” (and the like). This contribution focuses on the biographical portraits and obituaries written *by* Vladimír Šmilauer, Karel Hausenblas and Alexandr Stich, and further on the countless texts written *about* them by other authors. Attention is devoted first to the characteristic features and means of these genres: text titles, composition, rhetoric, and evaluative, figurative and playful expressions. Following the description of these genres is a characterization of Šmilauer, Hausenblas, and Stich, three outstanding scholars and teachers: what they had in common, where they differed, how they spoke and wrote. Their human characteristics (e.g., personal selflessness) emerge very clearly, especially from the commemorative texts, often informal and emotional, published by their students, colleagues and friends.

Keywords: biographical portraits; obituaries; text titles; rhetoric; evaluative expressions; figurative expressions; language play

1. Úvod

„Paměť oboru“ výrazně utvářejí žánry jako „festschriftы“ (viz k tomu Hoffmannová 2015) a drobnější texty psané k výročí nebo k úmrtí významných osobností. Tyto žánry odborného diskurzu bývají v časopisech umístovány do oddílů s názvem „Kronika“ (apod.) a v pracích věnovaných odbornému stylu či sféře odborné komunikace se jim obvykle nevěnuje větší analytická pozornost, ač pro příslušnou komunitu nebo odbornou obec mají nepochybně nemalý význam. Patří sem především psané žánry jako **medailony** a **nekrology**; dále **laudatia** a **zdravice (oslavné projevy)** a **smuteční projevy** – tyto texty bývají nejprve realizovány ústně při oslavě nebo v obřadní síni při pohřbu, ale

* Článek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

ex post někdy publikovány i v tisku.¹ Krátké texty tohoto typu bývají označovány i jako (jubilejní) **glosy**, u těch nejkratších jde někdy pouze o **zprávy** o něčím úmrtí (do svých početných souborů „zpráv“ je tak zařazoval např. prof. Šmilauer). Výrazným žánrem (asi nejvíce subjektivizovaným) jsou tu **vzpomínky**. Stranou by neměly zůstat ani **festschrifty** (sborníky nebo čísla časopisů s odbornými příspěvky věnovanými příslušné osobnosti); ty – obdobně jako výběry z textů odborných celebrit – bývají opatřeny úvodem, který v podstatě odpovídá medailonu. Výjimku v tomto okruhu textů pak představují **monografie** (srov. především Šmejkalová 2015).

Pro tento příspěvek jsem si vytvořila (s vydatnou pomocí kolegyně Evy Hrachové) vlastní „korpus“, který si nemůže činit nárok na úplnost, ale zahrnuje medailony, nekrology apod., které napsali V. Šmilauer, K. Hausenblas a A. Stich, a dále četné texty, které byly napsány o nich. Můj přístup je asi očekávatelný: kombinace postupů genologických (kromě už uvedených žánrů se nabízí sledovat mj. inklinaci mnohých textů k esejistice), pragmatických a axiologických (lze se zaměřit na mluvní akty, na výraznou vrstvu vyjádření hodnoticích a emocionálních nebo na prvky kontaktní, zdvořilostní), postupů stylistických (sledujících prvky jako patos, jazyková hra, originalita vs. konvence) a samozřejmě také mezitextové srovnávání.

2. Příznačné rysy a prostředky sledovaných žánrů

2.1 Názvy příspěvků

Všechny texty z této skupiny rozmanitým způsobem oscilují mezi charakterem věcným, faktografickým (výčty nebo charakteristiky děl oslavence či zesnulého) na jedné straně a polohou osobní, emocionálně zabarvenou, někdy i značně neformální na straně druhé. Tomu odpovídají i názvy těchto textů. Nacházíme tu lakonické *Jan Gebauer*; *Akademik Bohuslav Havránek*; *O Miloši Dokulilovi*; *Alexandr Stich (1934–2003)*; typ s číselnými údaji (*Sedmdesát let Jaroslava Jelínka*; *Pětasedmdesáté narozeniny Vladimíra Šmilauera*; *Sedmdesátiny dra Ivana Honla*; *Sedmdesátiletý Jan Svoboda*; *Dr. M. Dokulil osmdesátiletý*; *Profesor Vladimír Šmilauer osmdesátníkem*; *K nedožitým devadesátinám profesora Vladimíra Šmilauera*; *Před sto lety se narodil profesor Emil Smetánka*); typ s konstatováním odchodu (*Zemřel Alexandr Stich*; *Profesor Karel Hausenblas zemřel*; *Odišiel Alexandr Stich*; *Za Antonínem Tejnorem*; *Skon Oldřicha Králíka*; *In memoriam of Vladimír Šmilauer*); typ profesně specifikovaný (*Český stylistik Karel Hausenblas sedmdesátiletý*; *Kvantitativní lingvistika a Marie Těšitelová*), nebo typ bilanční (*Nad dílem profesora Vladimíra Šmilauera*; *Jankův odkaz bohemistice*). Ze žánrových označení proniká do názvů nejčastěji *vzpomínka* (*Malá vzpomínka na Alexandra Sticha a Řím*; *Normalizační vzpomínka na Alexandra Sticha*) nebo osobní vzpomínkové momenty (*Profesor Šmilauer a Všenory*; *Alexandr Stich v Rychnově nad Kněžnou*; *První kantorská štace Alexandra Sticha*); a posléze se dostáváme k osobně emocionálním názvům jako *Náš pan profesor*;

¹ V tomto příspěvku zůstávám se sledovanými žánry na okraji odborného diskurzu; ale je pravda, že oslavné či smuteční projevy řadí Mistrík (1975, 176–177) mezi příležitostné žánry **řečnického** stylu; medailony a nekrology pak Minářová (2008, 269) mezi žánry **publicistického** stylu beletristického a Mareš (2016: 267) je uvádí v rámci sféry psané **mediální** komunikace.

Nestárnoucí pan profesor; Neuvěřitelné jubileum; Přiznání – vyznání – doznání... Pokud v názvu není obsaženo jméno jubilanta či zesnulého (*Přítel písničkářů; Skromná velikost; aj.*), následuje obvykle hned na samém počátku textu. Stranou nechávám příspěvky publicistické (např. v *Lidových novinách, Literárních novinách*), které se většinou vyznačují atraktivními názvy (*Věčný provokatér, milovaný učitel; Životodárný pelikán; O pivu, na které zatím nepůjdeme*).

U právě uvedených názvů je zřejmé, že někdy obsahují pouhé jméno oslavované či vzpomínané osobnosti, jindy v různé míře i tituly: *dr., Ing., akademik*, v případě naší trojice samozřejmě *profesor* (také oficiální *univerzitní profesor* i zdůvěřňující *pan profesor*); ale setkáme se i s názvem *Doc. PhDr. Josef Beneš, CSc., osmdesátiletý* (Šmilauer 1982). S tím souvisí i označování příslušných subjektů v textech: *okazionální (jubilant, oslaveneček), věcně charakterizační (vědec, jazykovědec, badatel, pedagog, učitel, popularizátor, organizátor, bohemista, slavista, komparatista, etymolog, onomastik, stylistik aj.)* i *hodnoticí (znalec, odborník, klasik, mistr, zakladatel, iniciátor, polemik, přední koryfej naší bohemistiky...)*. V mnoha textech, ale zejména v těch, které se týkají naší trojice, vystupuje do popředí triáda *vědec – učitel – člověk*. E. Dvořák (1976) v medailonu k osmdesátinám V. Šmilauera cituje z jeho známého článku *Profil češtináře* (Šmilauer 1969), podle kterého by ideální češtinář měl být „spojením tří dokonalostí: znamenitý odborník, vynikající učitel a charakterní člověk“; to by mohlo být motto většiny sledovaných textů, někdy je na této triádě založena i osnova článku, jindy je více nebo méně akcentována některá ze tří složek. (Srov. o Šmilauerovi i Klimeš 1984: „Veliký vědec mezi učiteli – a veliký učitel mezi vědci.“)

2.2 Kompozice, rétorika, hodnoticí výrazy, obrazná a hravá vyjádření

S čím se v rámci tohoto příspěvku nemohu vyrovnat, je nezměrné množství pozitivně hodnotících substantiv a hlavně adjektiv,² vztažených buď k osobnosti, subjektu (*velký, vynikající, přední, čelný, mimořádný, výjimečný, neobyčejný, brilantní, všestranný, zasvěcený, zanícený, inspirativní, vytrvalý, neúnavný, obětavý, laskavý, velkorysý, vtipný, galantní, živý, charismatický, temperamentní, náročný, spravedlivý*), nebo k dílu (*rozsáhlý, nový, originální, průkopnický, progresivní, moderní, cenný, užitečný, záslužný, zajímavý, mistrovský/mistrný, promyšlený, vybroušený, přesvědčivý, přesný, precizní, soustavný, zevrubný, hluboký, strhující, grandiózní, gigantický, fenomenální*). Asi už ani nemusím zmiňovat superlativy jako *největší, nejvýznamnější*. Za zmínku snad stojí výraz užitý samotným V. Šmilauerem (1974) o J. Bartůškovi: *Filolog allround, jakých není mnoho*; a manželé Fröhlichovi (2003) soudí o A. Stichovi, že byl jaksi *otherworldly*. Pokračovat bych mohla ještě dlouho, např. s adjektivy *obzíravý* (nadhled), *všeobzíravý* (pohled na jazyk), která vztáhl A. Stich (1991–1992) k M. Dokulilovi; s hodnocením I. Lutterera (1983), že „Šmilauerova dělnota byla vskutku *olbrímí*“; nebo s hodnotícím kompozitem *duchojemnost*, jež užil P. Ouředník (2003) „po jungmannovsku“ o A. Stichovi. Už jen na okamžik se

² Hojný výskyt těchto hodnotících prostředků je pro analyzované „oslavné“ žánry příznačný. Podle toho, na co se hodnocení zaměřuje, by bylo možno užívaná adjektiva (ev. i substantiva) roztrždit do skupin založených na odlišné evaluativní sémantice, na to ale v tomto textu není dost místa; pokusila jsem se aspoň o ilustraci této plurality a o výběr některých zvlášť zajímavých, nekonvenčních výrazů.

zastavím u frekventovaného adjektiva *jasný* – důraz na „jasný výkladový sloh“ známe už např. od V. Mathesia (1947), a nepochybně všichni naši tři páni profesori, jak se napořád konstatuje, byli mistry jasného výkladu.

Nezřídka dochází i na malé ploše ke kumulaci hodnoticích výrazů: „Veliký člověk: milý a vtipný společník, skromný ve styku i s bezvýznamnými lidmi, vlídný rádce, uznalý povzbuzovatel“ (J. Beneš 1965a, o V. Šmilauerovi.) Takovou velmi koncentrovanou kumulaci vysokých hodnocení (*skvělá všestranná osobnost, znamenitý učitel, vynikající vědec, duchaplný esejista, jedinečné dary ducha...*) představuje krátký nekrolog Arne Nováka od V. Šmilauera (1940), který vrcholí konstatováním „jeden z vůdčích duchů národa“. U těchto kumulací chci ještě zmínit vysoký výskyt enumerativních struktur – prostředku obecně příznačného pro odborný diskurz. Srov. např. Šmilauerův (1968) výčet „sedmi tváří dra Ivana Honla“: „1) orograf (horopisec), 2) hydrograf (vodopisec), 3) kartograf („mapař“), 4) geodet (zeměměřič), 5) historik vojenství, 6) kulturní historik, 7) toponomastik.“ A na druhé straně Ivan Lutterer (1987) o V. Šmilauerovi: „Exemplárně ztělesňoval sedm hlavních ctností vědeckého pracovníka: důkladnost, přesnost, střídmost, opatrnost, poctivost, píli, statečnost.“

Pokud jde o kompozici sledovaných textů, jen ty nejrozsáhlejší z nich jsou členěny do oddílů, většinou podle tematických okruhů: A. Dostál (1966) člení svůj text „Vědecké dílo prof. Vladimíra Šmilauera“ na části nazvané *Onomastika, Bohemistika, Práce bibliografické a informační, Práce redakční a Činnost přednášková a učitelská*; sám V. Šmilauer (1974) pak dělí nekrolog Josefa Bartůška do úseků *Životní dráha, Bartůšek a jazyky, Bartůšek a historie, Bartůšek a onomastika*. Pochvalné připomínky stěžejních děl jubilatů či zesnulých zde ponechám stranou. Funkcí těchto žánrů je určeno, že texty obsahují (především v závěru) pasáže založené na mluvních aktech přání, poděkování, vyznání či loučení (a příslušných performativech), které bývají silně emocionálně zabarvené. Exponenty emocí jsou tu spojení jako *naš milovaný pan profesor, drahý náš pane profesore...* Zařadím aspoň několik ukázek na přání, loučení s poděkováním a vzpomínkové vyznání:

Máme ho rádi pro jeho osobní vlastnosti, vážíme si jeho úžasných vědomostí, které rozdává štědrě a nezištně, oceňujeme velkou jeho práci a upřímně mu přejeme hodně zdraví a síly do dalších let. (V. Šmilauer o I. Honlovi, 1968)

Vzácný pane profesore, loučíme se s Vámi s hlubokou bolestí, ale i s díkem za všechno, co jste nám dal. Čest Vaší památce! (K. Hausenblas, projev k úmrtí V. Šmilauera, 1984)

Vyznávám za jeho žáky a spolupracovníky, že jsme vždy ještě nad Smetánku filologa kladli Smetánku člověka. Byly a jsou mezi našimi vědci individuality průbojnější [...], bibliografie mnohých bude značně rozsáhlejší. Ale kolik je těch, kdo by byli lidmi tak čistými a krásnými a koho by všichni měli tak upřímně a z celé duše rádi, jako jsme měli my našeho Smetánku! (V. Šmilauer, vzpomínka na E. Smetánku, 1949)

K nekrologům a smutečním projevům patří i patetická rétorika, např. opakovací figury: M. Majtán (1984a, b) se loučil s V. Šmilauerem dvěma nekrology, oba jsou založeny na anaforických začátcích všech krátkých odstavců – v jednom případě se opakuje *Odišiel*, ve druhém *Lúčime sa*. Patetické bývají začátky (V. Šmilauer o Janu Svobodovi, 1973: „Nedokončil. Smrt přišla dříve, než mohl dovést k závěru svou celoživotní práci“) a zejména závěry; ty však nemusí být vždy patetické, srov. např. O. Hausenblas (2003): „Co můžeme my udělat pro Alexandra Sticha? Číst ho a dávat ho číst.“

Kompozice sledovaných žánrů zahrnuje poměrně často i skladebné složky jako koničky (K. Hausenblas 1973, v gratulaci Karlu Svobodovi k šedesátinám uvádí pozorování a fotografování motýlů čili lepidopterologii); příhody, které autor a oslavovaný společně zažili (uveďu níže); a připomínán bývá i zjev vzpomínané osobnosti – např. V. Šmilauer (1975) vzpomíná na E. Smetánku: „Tak ho vidím: robustní postava, výrazná hlava s mocnou kšticí, na tváři široký, dobrotivý úsměv.“

Obdivovat můžeme některá obrazná vyjádření nebo přirovnání. K. Hausenblas (1969) uvádí u V. Skaličky „vystřelování nezraňujících šípů ironie“. V. Šmilauer (1948) píše o J. Jankovi, že „za tygřím skokem útočné fantazie pochodovaly vždy šiky šedých hodin, hodin drobné a přesné práce filologické“. A R. Šrámek (1970) bohatě rozvádí přirovnání Šmilauerova onomastického díla k hradu, jehož bylo třeba dobývat, mluví o Šmilauerovi jako o hradním pánovi... Neméně mě zaujala některá hravá vyjádření a bonmoty, ať už z pera samotných jubilatů, či jejich žáků a kolegů. Tak Jiří Marvan (1996) cituje výrok V. Šmilauera „Život nemá smysl bez obětí nebo objetí“. Ivan Honl (1976) gratuluje Šmilauerovi mj. slovy „přicházejí Vám blahopřát toponyma ze všech končin světa“. Podle J. Tydlitáta (2002–2003) se A. Stich tak hlásil k setkáním v Rychnově nad Kněžnou, že chtěl být považován za „rychnovana“ (psáno s malým „r“). Podle Petra Nejedlého (2003) byl A. Stich „učenec v pravém slova smyslu (člověk kdysi vyučený v poučenosti a dále se učící)“. A P. Ouředník (2003): „A. Stich zůstane v mé paměti jako člověk mimořádný, tedy člověk mimo řád – čili neřád. Současně byl ale člověk navýsost řádný [...]. Označit A. Sticha za řádného neřáda čeština neumožňuje?“ Setkáme se tu i s neologismy: O. Hausenblas (2003) se zmiňuje o tom, jak A. Sticha trápila „jazyková nedootesanost uchazečů“, podobně se v textu J. Kořenského (2003) objevuje „nedopoznanost“ (tj. baroka, doby střední).

Už je asi zřejmé, že se s těmito žánry neustále pohybuje mezi originalitou a konvenčností. Obraznost a jazyková hra zastupují originalitu, konvenčnost pak např. ustálené formule (*mnoga ljeta; buď mu za to dík; čest jeho památce*) a některé opakovaně se vyskytující frazémy jako *lví podíl, mravenčí píle, stál u kolébky...*, činnost *na poli* (jazykové kultury), *otvíral dveře* (k oboru, ke vzdělanosti), *prošlapával cestu, muž na svém místě* ad.

Konvencionalizovaný je tu i autorský plurál – i když leckdy těžko rozlišujeme, zda autor spíše nemluví za žáky či kolegy jubilanta. Poměrně běžné je i střídání plurálu a singularu: *naše krátké zamyšlení, nadějeme se, přejeme mu* a na druhé straně *vím, že jím za to budu peskován* (K. Hausenblas 1969, o V. Skaličkovi); *nevím, zda se mu tím zavděčím (ač bych rád)* (F. Daneš 1983–1984, o K. Hausenblasovi); *mal som to šťastie* (S. Ondrejovič 2003, o A. Stichovi). Někde možná až příliš výrazně vystupuje do popředí subjekt autora, který zdůrazňuje svou sounáležitost se slavným jubilantem či zesnulým: *byla jsem jeho kolegyní [...] ráda si připomínám naše vzrušené debaty[...] náš společný článek [...] naše společná činnost [...] podílel se se mnou na [...] shodoval se s mým manželem [...]* (M. Čechová 2003, o K. Hausenblasovi). A interakce mezi autorem a tematizovaným subjektem se projevuje i tím, že autoři oslavence citují:

[...] textů (neboli komunikátů, jak on sám rád a výstižně říká). (F. Daneš 1983–84, o K. Hausenblasovi)

[...] dílo Karla Poláčka, prozaika oblíbeného, jak vždy říkal, v celé jeho rodině. (P. Mareš 2003, o K. Hausenblasovi)

Suverénně ovládá bohatý materiál svého „vetešnictví“ (jak sám říká). (V. Šmilauer 1968, o I. Honlovi)

„Pokud se věda nerozpakuje lichotit národním iluzím nebo osobním ješitností, stává se nutně děvkou a nikoli poctivou služebnicí,“ prohlásil Vladimír Šmilauer. (cituje I. Lutterer 1996)

3. V. Šmilauer, K. Hausenblas a A. Stich v textech sledovaných žánrů

3.1 O kom psali a kdo psal o nich

Dosud jsem se věnovala sledovaným žánrům, jejich příznačným rysům a prostředkům (ač jsem ukázky čerpala ze souboru textů věnovaných naší trojici). V další části příspěvku už se soustředím přímo ke třem pánům profesorům. Nejprve krátce shrnu, o kom psali a kdo psal o nich. K. Hausenblas se zaměřoval většinou na skutečná „esa“ české lingvistiky: k některým se hlásil jako ke svým učitelům (opakovaně psal o B. Havránkovi, J. Mukařovském), loučil se s V. Šmilauerem, ze svých blízkých spolupracovníků se věnoval M. Dokulilovi, F. Danešovi, K. Svobodovi nebo V. Křístkovi. O V. Skaličkovi poznamenal, že „rozlišit učitele a starého přítele je tu stejně obtížné jako rozlišit morfém a séma v turečtině“ (Hausenblas 1969). O K. Hausenblasovi pak psali jeho kolegové (F. Daneš, M. Komárek, M. Čechová), žáci (K. Mašková, opakovaně A. Macurová, P. Mareš, J. Hoffmannová, J. Bartůňková) i učitel Šmilauer. – V. Šmilauer psal o těch, které ani ti nejstarší z nás už nepamatují: A. Novák, V. Flajšhans, J. Vilikovský, J. Janko; opakovaně a vděčně o E. Smetánkovi; dále pak o svých současnicích, žácích a spolupracovnicích (F. Cuřín, J. Jelínek, M. Těšitelová, K. Hausenblas), a především o onomasticích (J. Beneš, J. Svoboda, I. Honl a řada dalších). O Šmilauerovi psali mnozí a mnohokrát, při řadě jeho výročí (od 60 do 85, každých pět let) i při posmrtných vzpomínkách, mj. v číslech časopisů mu věnovaných: I. Lutterer nejméně sedmkrát, L. Klimeš pětkrát, J. V. Bečka nebo M. Těšitelová čtyřikrát, jiní aspoň dvakrát (J. Paněvová, A. Stich, J. Spal, R. Šrámek); pozornost mu věnovali i přední slovenští lingvisté jako M. Majtán, Š. Peciar nebo V. Blanár. – A. Stich psal o M. Dokulilovi či V. Šmilauerovi, loučil se s J. Hallerem, A. Tejnorem nebo O. Králíkem (který podle Sticha, 1976, „odešel z polí orných a válečných“). O A. Stichovi se toho napsalo nepřeborně – nemohu např. vypočítávat všechny autory vzpomínek v *Souvislostech* z r. 2003, mezi nimiž jsou kromě jazykovědců i literární vědci (mj. J. Holý, J. Janáčková, J. Kolár, J. Med, M. Putna nebo R. Pynsent), historici a historici umění (M. Nodl, V. Vlnas, P. Preiss), rovněž řada zahraničních badatelů (T. Berger, A. Catalano, M.-E. Ducreux, S. Newerkla nebo T. Orlošová). Dále je tu sborník *Pocta žáků Alexandru Stichovi*, nazvaný *Pelicanus vivificans* (s hlavním editorem F. Martínkem), a řada dalších textů, hlavně nekrologů – z autorů zmíním aspoň V. Petrboka (opět latinský název, *Angelus pacis et intellectus*), F. Šmahela (*Pocta prof. A. Stichovi*), J. Kořenského, S. Ondrejoviče, O. Hausenblase nebo A. Fidlerovou, rozsáhlý text historika M. Sekery nebo publicisty P. Kosátika (*Deník N*, seriál Česká inteligence).

3.2 Co tři „jubilanty“ spojovalo a čím se lišili (výrazné charakteristiky)

Co měli podle sledovaných textů všichni tři „jubilanti“ společného? Jistě vysoce hodnocené a rozsáhlé dílo, kterému je právem přičítán i velký mezinárodní věhlas. Dále rozkročení mezi různými obory. U V. Šmilauera se opětovně zdůrazňuje pohyb mezi lexikologií, gramatikou a onomastikou, a onomastika v sobě dále propojuje lingvistiku, geografii a historii. U K. Hausenblase hlavně situování jazykovědy na pozadí různých druhů umění (literatura, hudba, výtvarné umění). A u A. Sticha snad stačí uvést tříoborový průnik nazvaný „lingvoliterární historie“. Společné mají i to, že byli mimořádně inspirativními a obětavými učiteli a všichni tři bez nadsázky vytvořili svou „školu“ (J. Kolár 2003, např. připomíná „Stichovu stáj“). Všichni psali (i vyřizovali hojnou korespondenci) především rukou. V. Šmilauerovi děkuje E. Kolínská (1985) za to, že jí v průběhu let poslal do Železného Brodu „369 písemných pozdravů, vzpomínek, rad, úsměvů a pohlazení“; a L. Klimeš (2005–2006) založil celý svůj vzpomínkový text na citacích ze Šmilauerových osobních dopisů. U A. Sticha uvádí F. Šmahel (2003): „Je až s podivem, kolik dopisů, pohlednic a lístků od něho uchovávám. Všechny jsou psány rukou, to u tohoto strážce starých dobrých mravů nepřekvapuje.“ A J. VINTR (2003) potvrzuje, že A. Stich „k tištěnému nebo mailovému dopisu se nikdy nesnížil“. Profesor Hausenblas pro nás sice odborné podklady, a někdy i dopisy psal na stroji – ale A. Macurová nebo P. Mareš vědí stejně dobře jako já, jak jeho strojopisy vypadaly.³ Poslední výrazná spojitost všech tří, která mě napadá, je oddanost jejich venkovskému tuskulu: řada textů vzpomíná u K. Hausenblase Lnářský Málkov, u A. Sticha Žinkovy, u V. Šmilauera pohostinné Všenory. (Srov. zvolání E. Kolínské: „Všenory, buďte pozdraveny!“)

A čím (mimo jiné) se podle sledovaných textů všichni tři pánové lišili? Začnu u zjevu. U V. Šmilauera obdivuje I. Lutterer (1987) „výraznou tvář s laskavými očima, jemný a moudrý úsměv“; a podobně vzhlíží L. Klimeš (1984) k „září jeho modrých očí, z jejichž vlídného pohledu se už bohužel nebudeme moci těšit“. Mladého učitele A. Sticha popisuje Jan Schejbal (2003) takto: „Zjev kubistického pořízka se sklonem k zaoblenosti, brejličky, důstojná chůze s hlavou poněkud vychýlenou ke straně, aktovka a v druhé ruce nezbytná cigareta.“ Publicista P. Kosatík (2023) ho představuje jako „tuhého chlapíka (Angličané říkají *tough boy*)“ nenápadného vzezření, drobné postavy, s brýlemi a nepatříčným (měšťáckým) oblečením na bicykl. Na žádný popis K. Hausenblase jsem bohužel nenarazila – ale mnozí z nás si ho ještě živě pamatují.

Další odlišností jsou pochopitelně jména; příjmením jubilantů věnují pisatelé oslavných textů také určitou pozornost. U jména Šmilauer konstatuje odborník na příjmení J. Beneš (1965b), že je odvozeno od místního jména nevelké vsi *Smilov* v okrese Havlíčkův Brod. J. Horák (1965) pak tvrdí, že pan profesor je prasynovcem A. V. Šmilovského. Na J. Beneše se odvolává rovněž V. Šmilauer, když v medailonu K. Hausenblase (1983) zmiňuje, že jeho jméno znamená „vyzít klič“, jehož užívali sládkové ke zlepšování piva. Onomastik I. Lutterer u příjmení *Stich* popírá možnou souvislost s ruským *stich* = verš

³ „Hausenblasovské psaní“ nezveřejňovaných textů, především dopisů, charakterizuje A. Macurová (2014). Šlo o dopisy soukromé, ale s odbornou tematikou (adresované žákům a spolupracovníkům prof. Hausenblase). Pro typografii strojopisů byla příznačná vypsána páska, četné překlepy, čitelnosti neprospívaly ani hojné rukopisné vpisky do strojopisu.

(k takovému nomen-omen by směřovala i měkká výslovnost) a přiřklání se ke germanismu *stych* (= steh, vpich).

Naši tři profesori také nemohli – ani nemohli mít – stejné učitele. Někteří z nich už tu byli zmíněni – u V. Šmilauera např. oddanost E. Smetánkovi; u K. Hausenblase lze uvést vztah k B. Havránkovi, J. Mukařovskému, ale i V. Skaličkovi nebo V. Šmilauerovi (v nekrologu, Hausenblas 1984, o něm píše: „Učil jsem se u něho rád i po vyučení“). Mezi tím, co ovlivnilo A. Sticha, bývá uváděn i sociologizující přístup K. Krejčího k literární historii.

Z diferenčních charakteristik bych zmínila aspoň několik takových, které z pročitáných textů zvláště nápadně vyvstávaly. V textech o K. Hausenblasovi snad nikdo z autorů neopomenul jeho intenzivní a zasvěcený vztah k hudbě, např. jeho oblíbené skladatele; to, že byl v mládí dobrým houslistou a vytvořil duo s kamarádem klavíristou; to, že pořádal na své katedře hudební podvečery (jak píše M. Čechová 2003); i to, že se ve svých pozdních letech v blatenském regionu zapojil i se svou chotí do aktivit místního pěveckého sboru... I v této souvislosti o něm píše J. Bartůňková (2003), že „byl vynikající sólista i neokázalý sborista“; a F. Daneš (1983–84), že „v umění je nejen ‚connaisseur‘, ale též ‚amateur‘“.

U V. Šmilauera je asi nejnápadnější a nejrozšířenější – ať už to autoři označují jakkoliv – „přísně systematický duch“, „systematický výklad“, „schopnost systematicky rozřadit materiál“, „krajně spolehlivá přesnost“, „uvádění nových poznatků v přesnou soustavu“, „přísně logická stavba přednášek“, „přísná metodičnost“, „metodická soustavnost“, „systematičnost, logičnost, přesnost“; to, že vždy dodržoval „pevně stanovený plán“, že „do slovtvorného rozboru zavedl určitý pořádek“; to, že jeho „přesnost ale nebyla puntičkářstvím“. Jeho charakteristické desetinné třídění prý někteří označovali jako „jazykové účetnictví“. Na této vlastnosti prof. Šmilauera se opravdu shodují všichni a není k tomu co dodat (možná ještě slova J. Jelínka 1975–1976: „Sám je ztělesněná kázeň, řád, systém – v práci i v životě“). Zaujalo mě opakované konstatování, že prof. Šmilauer byl první, kdo pro fakultní bohemisty vedl kurs **současného** českého jazyka. A specifický je i určitý „tanec mezi vejci“, který provozují někteří autoři kolem Šmilauerova vztahu k PLK, např.: „Nepřiklonil se k Pražské škole, která se v jeho době rozvíjela, zůstal svůj, dovedl však využít některých podnětů např. Mathesiových“ (Hausenblas 1984); „Nepatřil do PLK, vyznával jiný druh jazykovědy – či do jisté míry tradiční filologie – byl školou sám o sobě“ (Marvan 1996); „Šmilauerovi nejsou cizí ani otázky funkčnosti, i když je často nazývá jinak“ (Dostál 1966); či dobově podmíněné hodnocení L. Klimeše (1955): „Vědecké kvality V. Šmilauera uchránily jej sebemenšího vlivu strukturalismu nebo marrismu.“ (Jinde, Klimeš 1980–1981, ale autor píše o Šmilauerově „rezervovaném vztahu ke strukturalismu“.) Tuto problematiku ovšem podrobně interpretuje M. Šmejkalová ve své monografii (2015).

Za jedno z nejvýraznějších pojmů většiny textů o A. Stichovi pak lze pokládat etický rozměr jeho činnosti – angažovanost tohoto humanistického vzdělance, člověka „v nejlepší slova smyslu politického“ (Homoláč 2003), kterému tolik záleželo na jeho oboru, na Univerzitě Karlově a jejích studentech, na výchově mladé intelektuální elity (kterou podle A. Fidlerové [2003], označoval jako *vybranku*), na kultivaci veřejného diskurzu, na budoucnosti jeho země, kterou chtěl nazývat Českem. Jak píše antikvář L. Svoboda (2003), A. Stich „byl vlastencem v době, kdy se toto slovo nenosí“. S tím souvisí jeho vztah

k nacionalismu, opakovaně dokumentovaný výrokem: „Ale já jsem nacionalista, dokonce čtyřnásobný: český, slovenský, polský a slovinský.“ A neméně často jsou citovány jeho náročné požadavky na studenty bohemistiky: „Bohemistika se musí historizovat, germanizovat, latinizovat a slavizovat.“ – „Bohemista bez latiny je jednoohý, bez němčiny bezohý.“ Pro všechny tyto hodnoty byl ochoten se maximálně obětovat; však také K. Kučera (2003) vzpomíná: „Viděl jsem před sebou velkou osobnost, vynikajícího znalce [...], ale i hluboce vyčerpaného člověka, který místo do tvůrčí práce musel investovat velkou část svého času do klopýtání skrze současnou spleť administrativu vědy a její výkaznictví.“ Podobně i S. Wollman (2003): „V různých grémiích, do kterých byl povolán, působil vědomě na úkor ubývajícího času a sil.“ Přirozenou součástí tohoto sebeobětavého étosu jsou pak i další aktivity, jako je často vzpomínaná výuka na „podzemní univerzitě bohemistiky“, nebo třeba i poznávací putování po českých zemích.

Nemohu odolat, abych nezmínila ještě několik veselých příhod, které mě při pročitání textů pobavily. F. Cuřín (1970) vypráví např. o tom, jak v létě potkal v Praze paní Šmilauerovou a jak mu vysvětlila, že manžel nemůže opustit Všenory, neboť je tam naprosto vytížen zpracováváním sklizně ořechů: „Kdybyste ho viděl, má celé ruce zelené, on už oloupal kolik tisíc ořechů.“ – Karel Hausenblas (1994) při vzpomínce na prof. Felixe Vodičku vypráví, jak prof. Vodičkovi přečetl nechtěně komický citát týkající se L. Štolla a jak Vodička „vybuchl a stížen strašlivým smíchem sesunul se až k samé zemi“. – A z hojných vzpomínek na A. Sticha by bylo možno vybrat příhod více – týkaly by se např. nákupu knih v Kladsku nebo nenávisti k fotbalu; ale vybrala bych vzpomínku V. Vlnase (2003) na to, jak se pan profesor při cestě do Francie domníval, že letištní kontrolou může projít jeho nůž, kterým si hodlá krájet znamenité francouzské sýry.

Před závěrem se ještě zastavím u četných zmínek o tom, jak páni profesori mluvili a psali. Více se dovídáme o tom, jak tito vynikající učitelé mluvili – i když to, že se u všech zdůrazňuje schopnost jasného, srozumitelného, přístupného, názorného, přesvědčivého, působivého, poutavého (aj.) výkladu, nemusí nutně znamenat projev mluvený; zatímco tam, kde se tyto kvality spojují s přednáškami nebo vyprávěním, už ano. Mluveného projevu se týkají také tvrzení, že „jeho precizně formulované projevy byly prodchnuty sugestivním jasem“ (P. Preiss 2003, o A. Stichovi); o V. Šmilauerovi, že „přednášel s podmanivým osobním kouzlem, dodnes vidím jeho charakteristická řečnická gesta“ (Lutterer 1996); „vábil klidným melodickým hlasem, členěným volným přednesem i pečlivou výslovností“ (Spal 1984). Jiní autoři mluví o „slohové vytříbenosti“ či o „mimořádných formulačních schopnostech“ – to už se může týkat i textů psaných. Zde je namístě s I. Luttererem (1987, 2005–2006) zmínit proklamovaný odpor prof. Šmilauera k „černokněžnickému vyjadřování“, „slovnímu šamanství“, „duchaplnické pseudoučenosti“ či „stylistickému pozérství“, jaké pozoroval hlavně u některých mladých akademických pracovníků. A zatímco zvláště prof. Šmilauer psal i mluvil zřejmě vždy spisovně, u prof. Sticha mě okouzly některé zaznamenané „úlety od spisovnosti“. M. Sekera (2004) připomíná jeho výrok o „ksindlizaci tohoto folku“ a cituje ze Stichova dopisu, že je třeba „plácnout ty hajzlíky po papule. Voni sou hlavně strašně nevzdělaný“. M. Valášek a P. Šrámek (2003) shodně vzpomínají, že při přetlaku myšlenek, které nebylo možno najednou vyslovit, zakončoval svou výpověď neurčitým *a takový v tomhle tom* nebo *v takovém tam tom*. Tento typický rys mluvených projevů jistě nebránil tomu, co obdivuje J. Vintr (2003): že u A. Sticha i nepřipravený mluvený projev (např. během cesty

na chodbičce ve vlaku, v rozsahu dvou hodin) byl precizní a obdivuhodně kultivovaný; nebo J. Vinkler (2003): „schopnost podat látku přitažlivě a s lehkostí. A navíc bez zbytečného patosu a pedagogických klišé.“ Ostatně s obdivuhodnou neformálností přízvisce cyklistiky a hospodských „pivokáv“ jistě souvisí i to, jak často ho vzpomínající nebo loučící se přátelé označují nebo oslovují jako *Sašu* (i v závěru nekrologu: „Dobrou noc, Sašo“). Je asi nepředstavitelné, že by ve sledovaných textech někdo ve vztahu k prof. Šmilauerovi použil pouhé rodné jméno *Vladimír*, či dokonce nějaké hypokoristikum (ačkoli pro studenty to byl *Šmilda*).

4. Závěr

V úplném závěru se ještě vrátím k exponování emocí, které je s probíranými žánry přirozeně spojeno a explicitně se projevuje užíváním výrazů jako *láska, radost, milovat, mít rád...* Nejčastěji jsou spojovány s prof. Šmilauerem, a především v textech L. Klimeše (1955, 1965–1966): „Profesor Šmilauer miluje svou práci [...]; své posluchače má opravdově a upřímně rád; má rád školu, s radostí vyučuje; láska k jazyku a láska k lidem mu pomáhají překonat všechny obtíže.“ Ale pozadu nezůstávají ani další autoři, např. I. Lutterer (1983): „Prof. Šmilauer [...] imponoval [...] láskyplným vztahem ke svým blízkým (tedy i k žákům).“ Nebo J. Marvan (1996), podle kterého byl Šmilauerovi „jazyk prostředkem radosti a krásy“; R. Šrámek (1971), kterému Šmilauer „objevil radost z práce, radost z poznávání“. Podobně u A. Sticha: „Studenti věřili, že je má rád a že jim ze sebe věnuje maximum“ (Sekera 2004); „Měl rád lidi, radoval se z nich“ (Petruželka 2003). J. Vinkler (2003) pak píše o Stichově nesobecké a štědré lásce, velkorysosti, dobrotě; o tom, že slove/anští kolegové ho nazývali „otcem Stichem“. Ale i u K. Hausenblase obdivuje F. Daneš (1983–1984) „radostně vážný a opravdový vztah k životu i lidem“.

K tomu už jen připojím konstatování, že všichni tři „jubilanti“ měli nepochybně rádi Kruh přátel českého jazyka, pro který udělali nesmírně mnoho. Proto by možná jako závěr mohla posloužit spojnice narýsovaná Ing. Vladimírem Šmilauerem, dlouholetým tajemníkem Kruhu, od jeho otce k A. Stichovi: „Jakou radost by měl táta z takového žáka!“ (Srov. Adam 2014.)

LITERATURA

- Adam, R. 2014. ÚČJTK a KPČJ po Stichovi. In *AUC Philologica* (3 – Slavica Pragensia 42): 35–38.
- Bartůňková, J. 2003. Zemřel pan profesor Hausenblas. *Češtinář* 14 (1): 17–18.
- Beneš, J. 1965a. Dva portréty. *Zprávy Kruhu přátel českého jazyka*, prosinec 1965: 7–8.
- Beneš, J. 1965b. Příjmení Šmilauer a jméno Vladimír. Příloha k *Zpravodaji Místopisné komise ČSAV* 6 (5): 3–4.
- Cuřín, F. 1971. Projev na zasedání onomastického semináře 8. 12. 1970. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 12 (1–2): 13–17.
- Čechová, M. 2003. Osobní zamyšlení nad životem a dílem profesora Karla Hausenblase. *Stylistyka* 12: 387–391.
- Daneš, F. 1983–1984. Životní jubileum prof. Karla Hausenblase. *Český jazyk a literatura* 34 (3): 135–139.
- Dostál, A. 1966. Vědecké dílo profesora Vladimíra Šmilauera. *AUC Philologica, Slavica Pragensia* 8: 5–16.
- Dvořák, E. 1976. Osmdesátiny Vladimíra Šmilauera. *Jazykovědné aktuality* 13 (1): 43–44.

- Fidlerová Andrllová, A. 2002–2003. Za Alexandrem Stichem (10. 3. 1934 – 26. 1. 2003). *Český jazyk a literatura* 53 (4): 200–202.
- Hausenblas, K. 1969. Vykладаč jazyků a jazyka (K šedesátinám Vladimíra Skaličky). *Slovo a slovesnost* 30 (3): 221–226.
- Hausenblas, K. 1973. K šedesátinám Karla Svobody. *Naše řeč* 56 (5): 268–273.
- Hausenblas, K. 1984. Smuteční projev na pohřbu prof. Dr. V. Šmilauera. *Sborník Kruhu přátel českého jazyka*, únor–březen 1984: 1–5.
- Hausenblas, K. 1994. Tři vzpomínky na prof. Felixe Vodičku. *Česká literatura* 42 (2): 125–127.
- Hausenblas, O. 2003. Za profesorem Alexandrem Stichem. *Naše řeč* 86 (2): 96–98.
- Hoffmannová, J. 2015. Dialogicity and continuity in academic discourse (as demonstrated by the festschrift genre). In *Academic (Inter)genres: between Texts, Contexts and Identities*, ed. A. Duszak a G. Kowalski, 135–152. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang.
- Honl, I. 1976. Projev při oslavě osmdesátých narozenin Vladimíra Šmilauera. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 17 (1–2): 10–12.
- Horák, J. 1965. Dvojitý jubileum. *Zprávy Kruhu přátel českého jazyka*, prosinec 1965: 2–5.
- Jelínek, J. 1975–1976. Šmilauer dixit... *Český jazyk a literatura* 26 (4): 181–188.
- Klimeš, L. 1955. 60 let prof. dr. Vladimíra Šmilauera. *Český jazyk* 5 (10): 329–333.
- Klimeš, L. 1965–1966. Prof. Vladimír Šmilauer sedmdesátníkem. *Český jazyk a literatura* 16 (4): 145–149.
- Klimeš, L. 1980–1981. 85 let prof. Dr. Vladimíra Šmilauera, DrSc. *Český jazyk a literatura* 31 (4): 186–191.
- Klimeš, L. 1984. Smuteční projev na pohřbu prof. Dr. V. Šmilauera. *Sborník Kruhu přátel českého jazyka*, únor–březen 1984: 7–10.
- Klimeš, L. 2005–2006. Co prof. Vladimír Šmilauer nepublikoval (K 110. výročí narození). *Češtinář* 16 (2): 54.
- Kolínská, E. 1965. Poděkování V. Šmilauerovi. *Zprávy Kruhu přátel českého jazyka*, prosinec 1965: 15–16.
- Košanský, J. 2003. Zemřel Alexandr Stich. *Slovo a slovesnost* 64 (2): 156–157.
- Kosatík, P. 2023. O češtině toho věděl jako málokdo. Dokázal odhalit, co volba slov vypovídá o autorovi a jeho tvůrčím záměru. Seriál Česká inteligence. *Deník N*, 28. 7. 2023.
- Lutterer, I. 1983. Vladimír Šmilauer (5. 12. 1895 – 13. 10. 1983). *Naše řeč* 66 (5): 267–268.
- Lutterer, I. 1987. K nedožitým devadesátinám prof. Vladimíra Šmilauera. *Sborník Kruhu přátel českého jazyka*: 4–9.
- Lutterer, I. 1995. Šmilauerův odkaz české onomastice. *Acta onomastica* 36: 9–11.
- Lutterer, I. 2005–2006. 110 let od narození Vladimíra Šmilauera. *Český jazyk a literatura* 56 (1): 37–38.
- Macurová, A. 2014. Hausenblas nezveřejněný. *Jazykovědné aktuality* 51 (3–4): 90–97.
- Majtán, M. 1984a. Za profesorem Vladimírem Šmilauerem. *Slovenská řeč* 49 (2): 117–118.
- Majtán, M. 1984b. Smuteční projev na pohřbu prof. Dr. V. Šmilauera. *Sborník Kruhu přátel českého jazyka*, únor–březen 1984: 14–15.
- Mareš, P. 2003. Za profesorem Karlem Hausenblasem (1923–2003). *Česká literatura* 51 (6): 791–794.
- Mareš, P. 2016. Sféra psané mediální komunikace. In J. Hoffmannová et al., *Stylistika mluvené a psané češtiny*, 255–294. Praha: Academia.
- Marvan, J. 1996. Skromná velikost (Za Vladimírem Šmilauerem). *Acta onomastica* 36: 13–15.
- Mathesius, V. 1947. Cesty k jasnému výkladovému slohu v češtině. In V. Mathesius. *Čeština a obecný jazykozpyt*, 367–379. Praha: Melantrich.
- Minářová, E. 2008. Informativní a persvazivní funkce jako konstituující faktor projevu. Funkční styl publicistický. In M. Čechová, M. Krčmová, E. Minářová. *Současná stylistika*, 244–283. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Mistrík, J. 1974. *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Ondrejovič, S. 2003. Odišiel Alexandr Stich. *Slovenská řeč* 68 (2): 119.
- Sekera, M. 2004. O Alexandru Stichovi (10. 3. 1934 – 26. 1. 2003). *Český časopis historický* 102 (1): 104–121.
- Spal, J. 1984. Autorita. *Sborník Kruhu přátel českého jazyka*, únor–březen 1984: 16–18.
- Stich, A. 1976. Skon Oldřicha Králíka. *Naše řeč* 59 (1): 27–28.
- Stich, A. 1991–1992. Dr. Miloš Dokulil osmdesátiletý. *Český jazyk a literatura* 42 (9–10): 230–233.
- Šmahel, F. 2003. Pocta profesoru Alexandru Stichovi. *Akademický bulletin* 11 (4): 14–15.

- Šmejkalová, M. 2015. *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)*. Praha: Academia.
- Šmilauer, V. 1940. Arne Novák. *Časopis pro moderní filologii* 26 (2): 393–394.
- Šmilauer, V. 1948. Jankův odkaz bohemistice. *Časopis pro moderní filologii* 31 (1): 10–14.
- Šmilauer, V. 1949. Emil Smetánka (14. října 1875 – 6. ledna 1949). *Časopis pro moderní filologii* 32 (3): 105–108.
- Šmilauer, V. 1968. Sedmdesátiny Dra Ivana Honla. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 9 (1): 7–19.
- Šmilauer, V. 1968–1969. Profil češtináře. *Český jazyk a literatura* 19 (6): 241–249.
- Šmilauer, V. 1973. Jan Svoboda (1899–1973). *Naše řeč* 56 (4): 211–214.
- Šmilauer, V. 1974. Dr. Josef Bartůšek. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 15 (5): 516–521.
- Šmilauer, V. 1975. Před sto lety se narodil prof. Emil Smetánka (14. X. 1875). *Naše řeč* 58 (4): 211–212.
- Šmilauer, V. 1982. Doc. PhDr. Josef Beneš, CSc., osmdesátiletý. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 23 (1–2): 271–276.
- Šmilauer, V. 1983. Šedesátiny prof. PhDr. Karla Hausenblase, DrSc. *Naše řeč* 66 (5): 261–264.
- Šrámek, R. 1971. Projev na zasedání onomastického semináře 8. 12. 1970. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 12 (1): 18–22.
- Tydlitát, J. 2002–2003. Alexandr Stich v Rychnově nad Kněžnou. *Češtinář* 13 (3): 71–72.
- Příspěvky F. a H. Fröhlichových, J. Homoláče, J. Kolára, K. Kučery, I. Lutterera, P. Nejedlého, P. Ouředníka, A. Petruželky, P. Preisse, J. Schejbala, L. Svobody, P. Šrámka, M. Valáška, J. Vinklera, J. Vintra, V. Vlnase a S. Wollmana s datací (2003) jsou citovány z revue *Souvislosti* 14, 2003, č. 1–2.

prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
hoffmannova@ujc.cas.cz